
Användning av riskhanteringsverktyg i primärproduktion av sjömat i Sverige

Rapportnummer: C880

ISBN nummer: 978-91-7883-647-5

Författare: Frej Gustavsson, Erik Lindblom, Åsa Strand

Projektet har finansierats av Blå mat – centrum för framtidens sjömat, som finansieras av Formas (diarienummer 2020-02834) och Västra Götalandsregionen (diarienummer RUN 2020-00352)

The project was funded by Blue Food – Centre for future seafood, which is financed by Formas – a Swedish Research Council for Sustainable Development (grant number 2020-02834) and Region Västra Götaland (grant number RUN 2020-00352).

Sammanfattning

IVL Svenska Miljöinstitutet har i tidigare projekt utvecklat ett Excel-baserat riskhanteringsverktyg. Detta syftar till att underlätta en systematisk identifiering, analys och värdering av miljörisker inom svensk primärproduktion av sjömat. Användarna svarar på enkla frågor om sin verksamhet för att få stöd att avgränsa arbetet. Därefter guidar verktyget användaren genom riskbedömningens tre steg och alla kombinationer av riskhändelser som användaren valt att inkludera dokumenteras på ett strukturerat sätt. I det här projektet har IVL försökt utvärdera om svenska sjömatproducenter anser sig ha ett behov av stöd i riskarbetet och i så fall hur väl IVL:s riskhanteringsverktyg svarar mot dessa behov.

Två workshoppar genomfördes med primärproducenter från vattenbruk och fiskodling, och därutöver intervjuades representanter från yrkesfisket. Medverkande organisationer var Matfiskodlarna Sverige AB och Svensk vattenbruk och sjömat's ekonomiska förening och dessas medlemsföretag. Studien visade att primärproducenter såg ett värde i systematisk riskhantering både operativt och strategiskt, men behovet upplevdes inte som akut. Verktyget ansågs i första hand vara användbart för nya företag eller verksamheter med mindre erfarenhet av riskbedömningar. De medverkande aktörerna var i huvudsak tveksamma eller skeptiska till om nyttan med verktyget motiverar arbetsinsatsen. I ett par fall hänvisades till att lång erfarenhet innebär att företagen redan har kännedom om verksamhetens risker och att verktyget därför inte skulle ge någon ny kunskap. Andra deltagare såg ändå ett värde i att systematisera riskhanteringen. Skillnaden i synsätt uppfattades beror på om deltagarna arbetade operativt eller strategiskt i sin verksamhet.

Sammanfattningsvis pekade resultaten mot att branschens kapacitet för systematisk riskhantering är begränsad. Om visionen om en expanderad sjömatindustri i Sverige ska komma att bli verklighet kommer behovet av att stärka den här kapaciteten rimligtvis att öka, särskilt för mer oerfarna aktörer. För att uppnå en efterfrågan måste nyttan av verktyget och verksamheternas behov överensstämma i högre grad än de gör idag. På kort sikt är bedömningen att verktyget har störst värde som utbildningsverktyg eller teoretisk övning. Workshopparna visar att verktyget är funktionellt och användbart efter en kort instruktion. Om andra metoder eller verktyg, som redan används inom näringen, kan uppnå systematisering av riskhantering på motsvarande sätt kan det vara fördelaktigt att utveckla dessa istället för det som utvärderats i denna studie.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
1 Inledning	5
2 Metod	6
3 Resultat	10
3.1 Primärproducenter från lågtrofiskt vattenbruk	10
3.1.1 Behov och möjligheter av att stärka branschens riskhanteringskapacitet	10
3.1.2 Riskhanteringsverktygets användbarhet	10
3.2 Primärproducenter från fiskodling	12
3.2.1 Behov och möjligheter av att stärka branschens riskhanteringskapacitet	12
3.2.2 Riskhanteringsverktygets användbarhet	12
3.3 Intervjuer med representanter från fiskbranschen	13
3.3.1 Systematisk riskhantering inom yrkesfisket	13
3.3.2 Riskhanteringsverktygets relevans för yrkesfisket	14
4 Diskussion	15
5 Referensförteckning	17

1 Inledning

Sveriges primärproduktion av sjömat är liten i jämförelse med många andra europeiska kustnationer, och utgör endast 0,08 % av den globala produktionsvolymen. Svenskt fiske till havs har det senaste decenniet producerat runt 200 000 ton fisk per år och 2022 uppgick värdet till 1 400 miljoner kronor (Havs- och vattenmyndigheten, 2021; SCB, 2023a). Sill, skarpsill och tobis stod för mer än 90 % av fångsten. Svenskt insjöfiske producerade 2022 omkring 1 700 ton fisk till ett värde av 150 miljoner kronor (SCB, 2023b). Svenskt fiske karaktäriseras av många små fartyg som fiskar nära sin hemmahamn i kustnära vatten, och ett fåtal större fartyg som fiskar runt hela den svenska kusten och utanför svenska territorialvatten. Svenskt vattenbruk producerade 2023 omkring 10 900 ton fisk och 1 700 ton musslor (Jordbruksverket, 2024). Regnbåge och röding stod för en majoritet av produktionen som ägde rum i sötvatten i mellan- och norra Sverige. Musselodling, och en liten produktion av ostron, tång och sjöpunng, ägde rum på den svenska västkusten med ett fåtal nya verksamheter i södra Östersjön.

I IVL:s arbete inom Blå Mat Centrum¹ har interaktioner mellan svenska primärproducenter av sjömat och andra verksamheter utforskats. Resultaten visade att sjömatproducenter måste förhålla sig till många olika intressen som är ett resultat av andra aktörers olika verksamheter och att interaktionerna oftast upplevs som konflikter eller hot och bara i få fall som synergier eller möjligheter. Resultat från EU-projektet AquaVitae² där miljörelaterade risker på och från produktion av lågtrofiska arter runt Atlanten utvärderades visade också att primärproducenter inom lågtrofiskt vattenbruk hade en generellt låg kunskap om riskhanteringsprocessen och att de främst fokuserade på operativa risker, trots att klimatförändringar bedömdes utgöra en stor, och ökande, framtida risk för aktörerna. AquaVitae utvecklade ett verktyg för att öka den lågtrofiska sektorns kapacitet för att utvärdera och hantera risker. Verktöget var dock utvecklat primärt för lågtrofiskt vattenbruk och dess tillämpningspotential för ytterligare sjömatsektorer var outrett. I tillägg saknas information om sjömatsektorns egen syn på behovet av utökat systematiskt riskarbete.

¹ Blå Mat – en centrumbildning för framtidens sjömat – beskrivs på <https://www.bluefood.se/>.

² Projektet i sin helhet beskrivs på <https://aquavitaeproject.eu/>. Resultaten presenteras i rapporten Assessment of environmental risks exerted upon, and by, low-trophic aquaculture in the Atlantic Region, <https://aquavitaeproject.eu/wp-content/uploads/2023/10/Deliverable-6.4.pdf>.

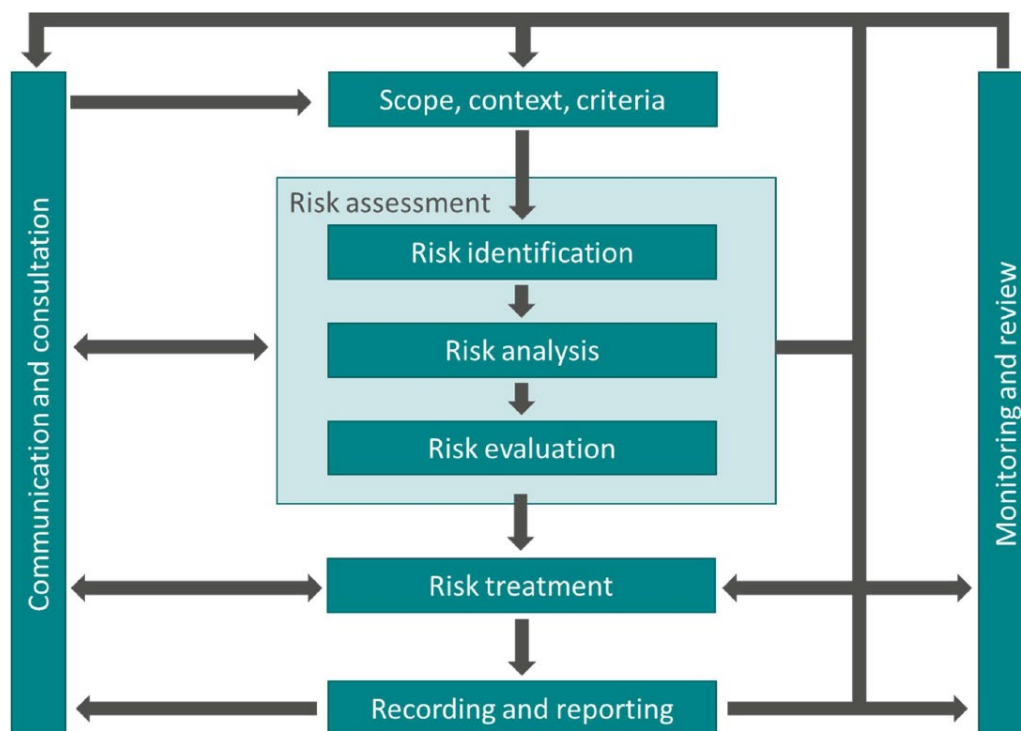
Det här projektet genomfördes inom ramen för Blå Mat Centrum. Målen med projektet var att utvärdera:

1. Om svenska sjömatproducenter anser att det finns ett behov av ett standardiserat stöd (till exempel i form av ett verktyg, en metod eller en återkommande utbildning) i det systematiska miljöriskarbetet.
2. Om det riskhanteringsverktyg som IVL har utvecklat i AquaVitae skulle kunna uppfylla detta eventuella behov.
3. Riskhanteringsverktygets applicerbarhet för att bygga riskhanteringskapacitet för primärproduktion av sjömat.

2 Metod

För att kunna utvärdera riskhanteringsverktyget så hölls två separata workshopar med primärproducenter från vattenbruk, en med lågtrofiska vattenbrukare på västkusten och en med svenska fiskodlare.

Riskhanteringsverktyget är baserat på ISO 31000, som beskriver processen för hur riskhanteringsprocessen bör gå till. Riskhanteringsverktyget följer fyra steg av riskhanteringsprocessen: (1) kontext av risken eller riskerna, (2) riskidentifiering, (3) riskanalys, och (4) riskvärdering och riskhantering. Workshoparna fokuserade på steg 1–3 i verktyget. I steg ett ges kontext för verksamhet genom tid, plats, art och del av värdekedja. I steg två identifierar användaren riskhändelsen och orsakerna till händelsen. I steg tre poängsätter användaren varje unik riskhändelse och orsak till risken baserat på sannolikhet att risken inträffar, påverkan på ekosystem, återhämtning av miljön, produktionsförlust och materiella skador. Figur 1 illustrerar en generell riskhanteringsprocess enligt ISO 31000.

Figur 1. Riskhanteringsprocessen enligt Lindblom m.fl. (2022), modifierad från ISO 31 000 (2021).

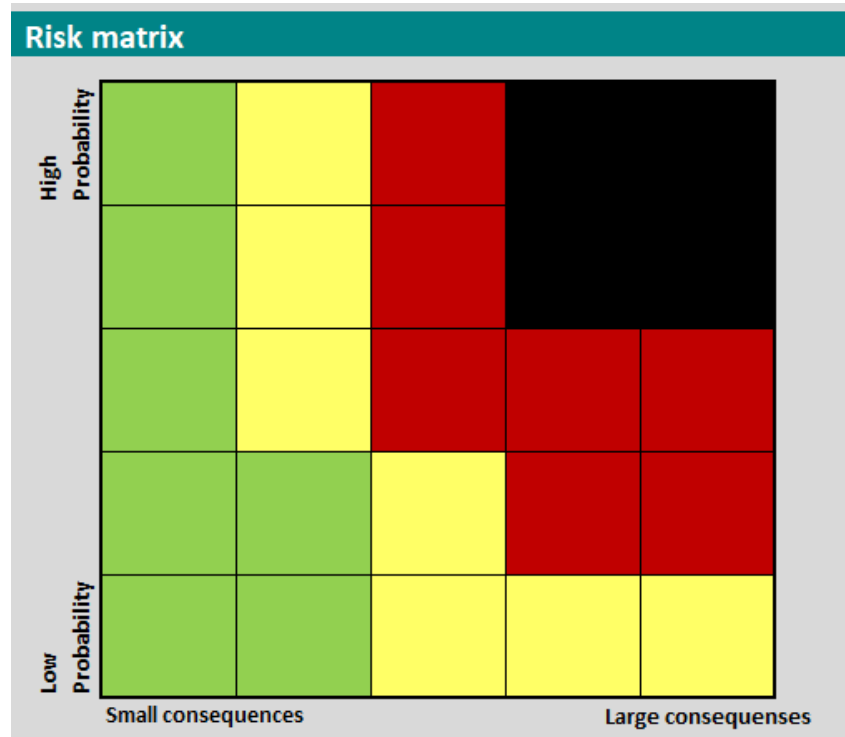
Riskanalysen, steg 3, görs genom bedömning utifrån femgradiga skalor för sannolikhet och konsekvens. Konsekvenserna bedöms separat för effekter på omgivande ekosystem, inklusive återhämtningstid, produktionsförlust och materiella skador. Konsekvensbedömningarna vägs samman av verktyget till en konsekvensfaktor. Skalornas intervall är designade för att bidra till en separation av riskernas påverkan. Figur 2 visar ett utsnitt ur verktyget för värderingssteget. Ett exempel på hur en skala kan se ut (i detta fall för sannolikheten att en risk inträffar) illustreras i Figur 3. Användarens bedömning av riskerna resulterar i en konsekvensfaktor, som tillsammans med sannolikheten ger en riskfaktor, som presenteras i en riskmatris, se Figur 4. I steg fyra presenterar verktyget resultat och generella rekommendationer för hur risker bör hanteras i relation till sannolikhet och konsekvens. Risker med hög riskfaktor kan hanteras genom att sänka antingen sannolikheten, konsekvensen eller båda två. Risker med medelhög riskfaktor bör hanteras genom att sänka det högsta värdet av sannolikhet och konsekvens. Låga riskfaktorer behöver normalt sett inte hanteras på annat sätt än genom övervakning. Hög sannolikhet sänks främst genom förebyggande åtgärder, medan hög konsekvens sänks genom skyddsåtgärder/skadelindrande åtgärder.

Risk evaluation							
Risk ID	Probability	Effects on ecosystems	Irreversibility	Loss of production	Material damages	Factor of consequence	Risk factor

Figur 2. Steg tre av riskhanteringsverktyget där individuella riskfaktorer poängsätts av användaren (rosa) och ges en konsekvensfaktor och en riskfaktor.

Scale of probability
1 - 1 time per 100 years
2 - 1 time per 10 years
3 - Every year
4 - Every week
5 - Every day

Figur 3. Poängsättning för sannolikhet i riskhanteringsverktyget.

Figur 4. En tom riskmatris. Riskfaktorn indikeras med färger, från grönt (lägst riskfaktor) via gult och rött till svart (högst riskfaktor). Ju högre sannolikhet (Probability) och konsekvens (Consequence) en risk bedöms ha, desto högre blir riskfaktorn.

I workshoparna så presenterades en bakgrund för arbetet, kontext av riskhantering i samband med riskhanteringsprocessen (figur 1), definitionen av risk i det här arbetet (i enlighet med ISO 31000), samt syftet och målet med workshopen.

Deltagarna gavs instruktionerna att de själva skulle fylla i verktyget baserat på upplevda risker för sin egen verksamhet för att utvärdera dess värde för dem själva och branschen. Under workshopen svarade IVL:s projektgrupp på de frågor som framkom. Minst 30 minuter spenderades per workshop på att utvärdera verktyget tillsammans med deltagarna. Workshoparna varade i tre timmar.

- **Lågtrofiska vattenbrukare:** På workshopen deltog två representanter från två olika företag som odlar olika lågtrofiska organismer. Workshopen genomfördes som ett fysiskt möte.
- **Fiskodlare:** genomfördes online. På workshopen deltog fem personer från fyra olika företag som bedriver primärproduktion av fisk och en representant från branschorganisationen Matfiskodlarna. Workshopen genomfördes online, med gemensamma instruktioner och avslutande utvärdering. Däremellan delades deltagarna upp i breakout-rum, vilket betydde att både enskilda och gemensamma diskussioner ägde rum inom workshopen.

Det svenska yrkesfisket ingick ursprungligen inte i projektet, men för att bredda tillämpbarheten av projektet ytterligare så intervjuades två företrädare med nära koppling till branschen. Företrädarna hade närmre koppling med småskaligt fiske än med storskaligt fiske. I intervjuerna så frågades respondenterna om systematisk riskhantering inom yrkesfisket, hur fiskare hanterar risker idag och hur de såg på behov av systematisering av riskhantering. Riskverktyget visades för att få respondenternas värdering på huruvida det skulle kunna vara användbart dels för en individuell fiskare eller för en större gruppering som en regional gruppering av fiskare, en branschorganisation eller liknande. Till skillnad från workshoparna så använde inte respondenterna själva verktyget. Intervjuerna varade i en timme.

3 Resultat

3.1 Primärproducenter från lågtrofiskt vattenbruk

3.1.1 Behov och möjligheter av att stärka branschens riskhanteringskapacitet

Deltagarna såg ett värde av ett systematiskt riskarbete, både som en del av den interna operativa verksamheten och mer strategiskt i dialog med till exempel myndigheter och andra externa aktörer. Behovet upplevdes inte som akut, utan uppfattning verkade vara att dagens arbetssätt är "good enough".

Deltagarna ansåg att verktyget kan ha ett värde för att bygga kapacitet gällande systematisk riskhantering. En åsikt var att verktyget kan användas som grund för en workshop runt verksamheten tillsammans med kollegor, för att identifiera och utvärdera risker. Dock ansågs verktyget inte vara kritiskt för en sådan övning. I relation till nya företag eller nya verksamheter ansåg deltagarna att värdet kunde vara större. För företag som inte har lång erfarenhet i branschen eller som inte har varit verksamma länge med en art eller i ett område kan en systematisering skapa bättre förutsättningar för att identifiera eventuella risker och skapa en plan för att hantera dem.

Under diskussionen identifierades möjligheter för att använda verktyget på en högre nivå än för en individuell verksamhet, till exempel på branschnivå. Här skulle verktyget kunna användas för att dels identifiera risker på branschnivå som bör hanteras gemensamt, dels för att dela kunskap om eventuella risker och hur olika verksamheter hanterar dem. Verktyget ansågs också kunna skapa en koppling mellan branschen och relevanta myndigheter eller andra externa parter för att påvisa vilka risker branschen, eller en individuell verksamhet, har identifierat och hur riskerna skulle kunna hanteras eller hanteras i nuläget.

3.1.2 Riskhanteringsverktygets användbarhet

Deltagarna hade skilda åsikter om riskhanteringsverktygets användbarhet för deras respektive verksamhet. En deltagare ansåg att hen inte hade någon

användning för verktyget av två anledningar. Deltagaren sade att hen hade bra koll på de risker som uppstår i verksamheten på grund av företagets långa erfarenhet i branschen, och därmed inte behövde ett verktyg för att identifiera och poängsätta risker. I tillägg så ansåg deltagaren att verktyget inte gav tillräckligt avancerad/specifik information för att berättiga tiden som behöver läggas. Här syftade deltagaren på hur risker kan kopplas till ett ledningssystem eller att risker kan kopplas till tidpunkter i produktionen eller värdekedjan och på så vis skapa bättre översyn över verksamheten. En annan deltagare såg däremot värdet i att använda sig av riskhanteringsverktyget för att systematisera den operativa delen av verksamheten. Detta då deltagaren ansåg att företaget idag förlitade sig på intuitiv riskhantering, sunt förnuft och lärdomar från misstag för att hantera framtida risker och ansåg att de kunde gynnas av att systematisera sina risker för bättre värdering och hantering. De två deltagarna som uttryckte skilda åsikter i frågan hade olika positioner inom sina respektive företag där den ena arbetade mer med företagsutveckling och den andra mer operativt.

Under diskussionerna framkom flera aspekter som deltagarna ansåg kunde förändras i verktyget för att det skulle kunna tillämpas bättre på deras verksamhet. Vikten av att konsekvenskategorierna (ekosystem, produktionsförlust och materiella skador) i riskanalysen (steg 3) är korrekt anpassade till verksamheten i fråga togs upp, då båda deltagarna ansåg att deras verksamhet är mycket miljövänlig och påverkan av deras verksamhet på ekosystem inte är relevant för dem. En diskussion om viktning av de olika konsekvenskategorierna togs också upp, då båda deltagarna ansåg att påverkan på produktion var viktigast och gärna ville att den skulle väga högre än andra faktorer. Intervallen för de olika skalstegen (se exempel i figur 3) ansågs också inte helt passa verksamheterna. Ett exempel som togs upp var att kläckeriverksamhet endast sker under en kortare period men att sannolikhet/frekvens uttrycks i årscyklar, vilket ger en inkorrekt bild av påverkan av risker på kläckeristadiets verksamhet. Att göra verktyget mindre statistiskt och mer anpassbart sågs som önskvärt, även om inga konkreta förslag diskuterades.

3.2 Primärproducenter från fiskodling

3.2.1 Behov och möjligheter av att stärka branschens riskhanteringskapacitet

Diskussionerna angående kapacitetsbyggnad var lika de i den föregående workshopen. Det finns både ett operativt och ett strategiskt värde av att stärka branschens riskhanteringskapacitet, men behovet är inte akut.

Under workshopen framgick det att flera fiskodlare redan använde någon form av riskhanterings- eller ledningssystem. En anledning till fiskodlingens användning av sådana system kan vara en ökad koncernbildning i svensk fiskodling, alltså att fler företag eller verksamheter går ihop under samma företagsstruktur. Detta skapar ett behov och en möjlighet till ökad företagsledning. En annan möjlig förklaring är att olika fiskodlingsanläggningar inom samma koncern kan vara lika varandra i sin dagliga operativa verksamhet. Detta möjliggör utveckling av en strategi som kan implementeras gemensamt för alla anläggningar med enbart mindre lokala anpassningar. Användandet av ledningssystem inom fiskodlingen kan göra det enklare att implementera verktyg likt riskhanteringsverktyget i det här projektet, men det ställer också högre krav på kvalitet och integrering av sådana verktyg mot existerande verksamheter.

Deltagarna såg ett värde i att använda sig av verktyget för att gemensamt identifiera risker och hur sådana bör hanteras men verktyget sågs inte som kritiskt för att utföra en sådan övning.

3.2.2 Riskhanteringsverktygets användbarhet

Generellt så såg deltagarna ett värde i riskhanteringsverktygets möjlighet att systematisera risker och riskhantering för en verksamhet. Några deltagare uttryckte att de inte tidigare har systematiserat sina risker och att göra så under workshopen fick dem att reflektera över sin verksamhets risker, medan andra redan har system för riskhantering som utöver miljörisker även omfattar arbetsmiljö, fiskhälsa, mm.

Diskussionerna handlade mycket om hur verktyget kan användas i relation till ett ledningssystem. Det var tydligt att deltagarna ville undvika eventuell dubbelarbete i relation till de ledningssystem som företagen använder idag.

Exempelvis såg en deltagare gärna att så kallade AFS:ar (Arbetsmiljöverkets författningssamling, AFS) skulle kunna integreras, då deras nuvarande system hade det. På liknande vis skulle lagar eller regler, exempelvis runt sjukdomen BKD (bacterial kidney disease), kunna implementeras i systemet för att lätt ha tillgång till information, enligt en deltagare. Anpassning till lagkrav som biosäkerhetsplaner sågs också som värdefullt enligt flera deltagare.

Att kunna ändra de konsekvenskategorier som finns i verktyget (Figur 2) och att effektivt kunna dela upp värdekedjor i olika steg togs upp som önskvärda ändringar i verktyget för att göra det mer användbart. Vid uppdelningar i olika steg i värdekedjan önskade deltagarna kunna ta bort riskfaktorer eller kategorier för att bättre anpassa till den specifika aktiviteten eller del av värdekedjan. På samma sätt som i den föregående workshopen så diskuterades poängsättningen i relation till aktiviteter, och exempelvis aktiviteter som endast äger rum i kortare perioder inte ska poängsättas för hela året. Värdet för branschen som helhet diskuterades, och deltagarna ansåg att verktyget skulle kunna ha ett värde för att gemensamt diskutera risker och olika företags sätt att hantera dem.

3.3 Intervjuer med representanter från fiskbranschen

3.3.1 Systematisk riskhantering inom yrkesfisket

Intervjuerna med företrädare för yrkesfisket visade att det idag saknas en systematisering av riskhantering hos svenska yrkesfiskare. Däremot ansåg båda företrädarna att svenska yrkesfiskare har mycket bra översikt över sina risker. Detta främst tack vare den långa praktiska erfarenhet som många yrkesfiskare har, och den goda kunskap de har om vattnen de fiskar i. Att riskerna inte har systematiserat betyder inte att yrkesfisket inte drar tydliga gränser för när, hur, var och vad de fiskar, enligt företrädarna. Exempelvis avgör vind, strömmar, tid på året och andra lokala förhållanden om man fiskar eller inte, var man fiskar, vilken art man fiskar och med vilka verktyg, men bedömningarna av detta skiljer sig åt mellan utförare. En av företrädarna påpekade även att det hen ansåg vara de största hoten mot Östersjöfisket, utbyggnaden av havsbaserad vindkraft och stora populationer av säl och skarv, är ohanterliga för individuella fiskare. Andra stora hot mot yrkesfisket, som överfiske av gemensamma fiskpopulationer eller klimatförändringar, är också ohanterliga för individuella fiskare.

Det finns tydliga krav från myndigheter som skapar förutsättningar för riskhantering, exempelvis krav på säkerhetsutbildning och kraven att kunna relevanta lagar som fiskelagen. Utbildningskraven och lagarna ser till att det finns en nivå av systematisk riskhantering för yrkesfisket, även om den inte är frivillig. Å andra sidan skapar vissa myndighetsregler även risker, enligt en företrädare. Det finns många föreskrifter som bestämmer hur, var och när man får fiska och som ger stränga böter om de inte följs.

3.3.2 Riskhanteringsverktygets relevans för yrkesfisket

Angående riskhanteringsverktygets användbarhet för yrkesfiskare så bedömde båda företrädarna att chanserna var små att det skulle komma till användning för individuella fiskare. Anledningen som gavs var att det skulle vara en teoretisk övning för fiskare som redan har bra koll på sina individuella risker. Att använda verktyget sågs inte kunna ge några egentligen vinster för en individuell fiskare. En av företrädarna var mer positivt inställd än den andra till att bättre systematisera risker, men ansåg det fortfarande osannolikt att verktyget skulle användas av fiskare. Dessa uppfattningar överensstämmer i hög grad med de som framfördes av deltagarna från lågtrofiskt vattenbruk.

Utöver riskhantering för enskilda fiskare/företag diskuterades möjligheten att använda riskhanteringsverktyget, eller systematisering av riskhantering på regional eller branschnivå. Båda företrädarna var mer positivt inställda till att verktyget skulle komma till nytta på en sådan nivå. Specifikt diskuterades problemet med nyrekrytering till branschen som något som många yrkesfiskare gemensamt jobbar aktivt för. Idag är praxis att en ny fiskare jobbar tillsammans med en etablerad fiskare och på så vis lär sig om yrket och dess risker. Riskhanteringsverktyget skulle kunna användas som ett komplement till den processen, men det ansågs fortfarande endast vara relevant vid nischfall.

Att använda riskhanteringsverktyget för internationellt samarbete skulle kunna vara aktuellt för att hantera gemensamma risker, enligt en av företrädarna. Den andra företrädare var dock tydlig med att hen inte ville använda verktyget i samarbete med myndigheter. Hen ansåg att identifikation och poängsättning av risker skulle ge myndigheterna incitament att begränsa eller försvåra för yrkesfisket ytterligare.

4 Diskussion

I projektet dokumenterades en avsaknad av systematisk riskhantering hos aktörer inom svensk primärproduktion av sjömat, även om det förekommer riskbedömning och -hantering baserad på sunt förnuft, erfarenhet och olika lagkrav. Resultaten visade också att det finns ett behov av någon form av stöd för att aktörerna ska uppnå de vinster som systematisering av riskhanteringen erbjuder, men att det saknas en tydlig efterfrågan på de funktioner som riskhanteringsverktyget erbjuder idag. Värdet av riskhanteringsverktyget framstod som störst kopplat till utbildning eller som teoretisk övning för att få bättre översikt över en verksamhets eller branschs risker. Verktyget ansågs också kunna ge underlag för dialog mellan branschen och relevanta myndigheter eller andra externa parter för att påvisa vilka risker branschen, eller en individuell verksamhet har. I vissa sammanhang skulle det vara värdefullt att kunna visa på ett dokumenterat systematiskt riskhanteringsarbete. Samtidigt uttrycktes en oro för att ett ökat fokus på risker – oavsett att det inte ökar utan tvärtom syftar till att minska hot kopplade till svensk primärproduktion av sjömat – kan leda till ökade krav och begränsningar från myndigheter.

Under workshopparna framgick det att verksamheter som redan använder någon form av ledningssystem, till exempel fiskodlare, hade lättast att använda riskhanteringsverktyget. För de verksamheter som inte använder sig av ledningssystem, som hade mindre verksamheter eller varierande aktiviteter, framstod verktyget som svårare att tillämpa. Vissa verksamheter som teoretiskt hade det lättare att implementera verktyget såg inte dess värde, till exempel fiskodlare, medan verksamheter som hade svårare att implementera det såg ett större värde, i detta fall en lågtrofisk odlare.

En gemensam uppfattning var att en systematisk genomgång av verksamhetens risker skulle vara så tidskrävande att det är svårt att motivera. Vi observerade också att mognadsgrad av antingen en verksamhet eller en bransch skapar olika förutsättningar för hur användbart ett riskhanteringsverktyg uppfattas. Unga verksamheter eller unga branscher, som tång-, sjöpungs- eller ostronodling i Sverige, kan komma att ha mer användning för riskhanteringsverktyg då fler risker är okända eller sämre reglerade. Verksamheter eller branscher med högre mognadsgrad har mindre behov av riskhanteringsverktyg, då få risker är okända och regelverk är bättre utvecklade och lättare att förhålla sig till. Yrkesfiske är ett tydligt exempel där det existerar regelverk för riskutbildning och krav på när, var och hur fiske får ske, vilket i sin tur minimerar användbarheten av ett

riskhanteringsverktyg. Detsamma bör även kunna gälla på individnivå. I workshoppen med lågtrofiskt vattenbruk framhöll den ena representanten att verktyget inte tillförde särskilt mycket, eftersom de som arbetar i företaget har många års erfarenhet. Yrkesfiskarna berättade att nya fiskare lärs upp av äldre. För yrkesfisket framkom även att de största upplevda riskerna ligger utanför fiskarnas kontroll, som utbyggnad av vindkraft eller stora populationer av predatorerna säl och skarv. Även om dessa risker skulle systematiseras i ett verktyg så skulle de ändå inte kunna hanteras, vilket tillintetgör ett riskhanteringsverktygs funktion. Principiellt kan man invända att även risker utanför en verksamhetsutövers kontroll kan behöva identifieras, analyseras och värderas, vilket verktyget kan hjälpa till att systematisera. Bedöms en risk vara oacceptabelt stor behöver den hanteras genom att reducera sannolikheten och/eller konsekvensen. Kan inte de yttre förutsättningarna påverkas återstår att anpassa verksamheten så långt som möjligt. I värsta fall kan verksamheten inte fortsätta bedrivas. Invändningen mot verktyget bör nog snarare förstås som att riskerna för yrkesfisket i det här fallet är välkända och att verktyget inte ökar förståelsen om dem. Det är i så fall ytterligare ett exempel på hur mognadsgraden påverkar värdet av verktyget.

Trots en generellt positiv inställning hos många producenter så fanns med andra ord ingen tydlig efterfrågan på de funktioner som verktyget erbjuder. För att uppnå en efterfrågan måste nyttan av verktyget och verksamheternas behov överensstämja i högre grad än de gör idag. Det är möjligt att fler funktioner, bättre användargränssnitt, integrering med andra verktyg eller användning av verktyget på en annan nivå än för individuella primärproducenter skulle kunna öka efterfrågan, men detta är oklart baserat på projektets resultat. Det skulle också röra sig om en omfattande utveckling av dagens verktyg, vilket gör det än mer osäkert om utvecklings- och underhållskostnaden för verktyget skulle kunna vägas upp av bransch- eller samhällsnyttan. Om andra metoder eller verktyg, som redan används av olika aktörer, kan uppnå systematisering av riskhantering på motsvarande sätt som det utvärderade verktyget kan det vara fördelaktigt att istället utveckla eller uppdatera dessa.

Sammanfattningsvis pekar resultaten från workshopparna och intervjuerna mot att branschens kapacitet för systematisk riskhantering är begränsad. Om visionen om en expanderad sjömatindustri i Sverige ska komma att bli verklighet kommer behovet av att stärka den här kapaciteten rimligtvis att öka. De medverkande aktörerna var i huvudsak tveksamma eller skeptiska till om nyttan motiverar arbetsinsatsen. Samtidigt bidrog de generöst med förbättringsförslag och hann enligt vår uppfattning relativt långt under en tretimmars workshop. Det är inte

omöjligt att de överskattar arbetsinsatsen. Å andra sidan har det här projektet inte varit upplagt så att det går att uttala sig om hur stor nytta skulle vara om branschen systematiserade sin riskhanteringsprocess. Vi får tillsvidare förlita oss på deltagarnas bedömningar. Workshopparna visar att verktyget är funktionellt och användbart efter en kort instruktion. Vår bedömning är därför att det fortsatt är en bra utgångspunkt om och när efterfrågan ökar på stöd i riskhanteringsprocessen. Däremot framstår det inte som motiverat att lägga resurser på vidareutvecklingen innan behovsbilden har blivit tydligare.

5 Referensförteckning

Havs- och Vattenmyndigheten & Jordbruksverket. "Strategi för svenskt fiske och vattenbruk 2021–2026 – friska ekosystem och hållbart nyttjande." Artikelnr OVR598. Juni 2021.

Statistikmyndigheten SCB (a). "Det yrkesmässiga fisket i havet 2022. Definitiva uppgifter." JO 55 SM 2301. Juni 2023.

Statistikmyndigheten SCB (b). "Det yrkesmässiga fisket i sötvatten 2022. Preliminära uppgifter." JO 56 SM 2301. Juni 2023.

Jordbruksverket. "Vattenbruk 2023." Jordbruksverket.se, jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2024-08-15-vattenbruk-2023. Besökt 29 november 2024. Augusti 2024.

STOCKHOLM

Box 21060, 100 31 Stockholm

GÖTEBORG

Box 53021, 400 14 Göteborg

MALMÖ

Nordenskiöldsgatan 24
211 19 Malmö

KRISTINEBERG

(Center för marin forskning och innovation)

Kristineberg 566
451 78 Fiskebäckskil

SKELLEFTEÅ

Kanalgatan 59
931 32 Skellefteå

BEIJING, CHINA

Room 612A
InterChina Commercial Building No.33
Dengshikou Dajie
Dongcheng District
Beijing 100006
China

© IVL SVENSKA MILJÖINSTITUTET AB | Tel: 010-788 65 00 | www.ivl.se